

Handleiding Vragenlijst Godsbeeld

J. Schaap-Jonker
E.H.M. Eurelings-Bontekoe

Inhoudsopgave

Vragenlijst Godsbeeld	3
Theoretische achtergrond van de vragenlijst	4
Psychometrische kwaliteiten	5
Autisme studie	8
Normgegevens	9
Tabel 5. Scoringstabel: items per schaal	10
Tabel 6. Normscores voor de niet-klinische, psychiatrische, autistische en totale groep	11
Tabel 7. Normscores naar kerkelijke denominatie	13
Literatuur	15

© 2009 J. Schaap-Jonker. Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Handleiding bij de Nederlandse Vragenlijst Godsbeeld (VGB) versie 2 (herzien)

Vragenlijst Godsbeeld

Oorspronkelijke versie: *Skalen zur Religiösen Beziehung* (Murken, 1998)

Beschrijving: De VGB is een zelfbeoordelinglijst die het godsbeeld wil meten. De lijst onderzoekt welke gevoelens iemand ervaart in relatie tot God en hoe hij/zij het handelen van God waarneemt. De dimensie 'gevoelens ten opzichte van God' heeft 17 items en bestaat uit 3 schalen, namelijk positieve gevoelens (POS), angst (ANG), en boosheid (BOO). De dimensie die betrekking heeft op het handelen van God bestaat uit 16 items, verdeeld over drie schalen, namelijk ondersteunend handelen (OSH), heersend/straffend handelen (HSH) en passiviteit (PAS) (d.w.z. God handelt niet). In totaal zijn er 33 items. Respondenten geven op een 5-puntsschaal aan in hoeverre de items overeenkomen met hun beleving (1 = helemaal niet van toepassing, 5 = helemaal van toepassing).

Populatie: volwassenen met goed begrip van de Nederlandse taal

Wijze van afnemen: individueel en groepsgewijs

Duur: afname ca. 15 minuten, scoring en interpretatie ca. 5 minuten.

Uitwerking: de VGB is beschikbaar in een schriftelijke versie. Aan een digitale versie wordt nog gewerkt. Per schaal wordt een somscore berekend door de scores van alle items op te tellen. Met behulp van normtabellen worden de somscores geïnterpreteerd tot stanine (standard-nine) scores.

Verkrijgbaarheid: De vragenlijst, handleiding en file voor digitale scoring zijn verkrijgbaar via www.hannekeschaap.nl.

Nadere omschrijving van de schalen

Positieve gevoelens ten opzichte van God (POS): Deze schaal geeft weer in hoeverre de respondent de relatie met God ervaart als een relatie die gekenmerkt wordt door geborgenheid en nabijheid, en in hoeverre hij of zij liefde en genegenheid voelt naar God toe.

Angst ten opzichte van God (ANG) valt in meerdere aspecten uiteen. Het kan gaan om angst voor afwijzing, voor straf, of angst om niet goed genoeg te zijn. In deze schaal hangt angst samen met onzekerheid en schuld.

Boosheid ten opzichte van God (BOO): Deze schaal meet in hoeverre de respondent boosheid en teleurstelling in relatie tot God ervaart.

Ondersteunend handelen van God (OSH): Respondenten die hoog scoren op deze schaal zien God als degene die hen draagt, troost en leidt.

Heersend/straffend handelen van God (HSH) weerspiegelt het beeld van God als rechter.

Passiviteit van God (PAS) betekent dat God gezien wordt als degene die niets doet en alles op z'n beloop laat, waardoor mensen op zichzelf worden teruggeworpen.

Theoretische achtergrond van de vragenlijst

Het godsbeeld kan omschreven worden als de persoonlijke God van een individu, die niet noodzakelijkerwijs hoeft samen te vallen met God zoals geleerd door de godsdienstige cultuur. Het gaat, met andere woorden, om de betekenis die God voor iemand heeft en geeft als zodanig inzicht in de affectieve kwaliteit van de relatie met God en de betekenis van religieus gedrag. Als een centraal element in de geloofsbeleving is het godsbeeld verbonden met het psychische leven en het levensverhaal van het individu en heeft het een diagnostische en therapeutische waarde (cf. Schaap-Jonker, 2004; Schaap-Jonker, Eurelings-Bontekoe, Zock & Jonker, 2008).

De object-relationale (psychodynamische) theorie van Ana-María Rizzuto (1979) is zeer bepalend geweest voor het denken en onderzoeken van godsbeelden. Rizzuto maakt onderscheid tussen een emotioneel godsbeeld en een rationeel godsconcept. Echter, gezien de verwevenheid van cognities en affecten is dit sterke onderscheid niet houdbaar. Daarom wordt het godsbeeld tegenwoordig breed opgevat (Van der Lans, 2001 p. 357). Enerzijds heeft het godsbeeld een affectief deel, waarin de subjectieve ervaringen met betrekking tot God een plaats hebben. Deze subjectieve ervaringen zijn ten minste voor een deel gekleurd door vroege ervaringen met de ouders. Rizzuto benadrukt in dit verband de verankering van dit relationele proces in het onbewuste. Anderzijds omvat het godsbeeld het cognitieve verstaan van God. Dit rationele, meer objectieve deel is gebaseerd op wat iemand geleerd heeft over God in termen van proposities. De 'leer over God' zoals die gevonden wordt in het gezin en de religieuze cultuur heeft in dit deel van het godsbeeld een plaats. Samenvattend kan gesteld worden dat het godsbeeld zowel affectieve als cognitieve, onbewuste en bewuste, subjectieve en objectieve, individuele en culturele aspecten heeft (cf. Schaap-Jonker, 2006; Schaap-Jonker et al., 2007, 2008).

In West Europa neemt een aantal mensen afstand van traditionele en persoonlijke godsbeelden ten gunste van abstracte en onpersoonlijke beelden. Zij spreken over God in onbepaalde en abstracte termen, waarbij het belangrijker is wat God doet dan wie of wat God is (Van der Lans, 2001 p. 348; Janssen, De Hart and Gerardts, 1994; Pieper & Van der Ven, 1998). Tegelijkertijd zijn er mensen die persoonlijke beelden handhaven. De VGB is geschikt voor het meten van zowel onpersoonlijke als persoonlijke godsbeelden. De lijst richt zich op het handelen en de functie van God in plaats van Gods ontologie of karakter. Uniek hierbij is dat de gevoelens die het individu heeft in relatie tot God – ook tot een abstracte God verhoudt men zich – worden gemeten. Voor zover bekend is er geen andere vragenlijst die op deze manier de subjectieve connotatie van het godsbeeld benadrukt. Tegelijk wordt de invloed van de sociaal-culturele context gemeten aan de hand van de cognities met betrekking tot Gods gedrag.

Psychometrische kwaliteiten

Beschrijving steekproef

De VGB is een vertaling en bewerking van Murken's (1998) *Skalen zur Religiösen Beziehung*. Deze lijst is onderzocht onder 804 Nederlandse respondenten, van wie er 244 in behandeling waren bij een GGZ-instelling. Er namen meer vrouwen (N=446, 56%) dan mannen (N=351, 44%; sekse onbekend voor 7 personen) deel aan de studie. Leeftijd varieerde van 16 tot 93 jaar ($M=47$, $SD=18$). 67% van de respondenten had een partner, de anderen leefden alleen. Opleidingsniveau was laag voor 29% van de personen, gemiddeld voor 30%, en hoog voor 40% van de personen. Qua kerkelijke denominatie was de steekproef divers. In tabel 1 worden deze gegevens weergegeven. De respondenten zijn ingedeeld in 5 groepen, namelijk 1) Rooms-Katholiek, 2) Protestant-mainstream, 3) Protestant-conservatief, 4) Orthodox-Gereformeerd (waaronder Geref. Kerken Vrijgemaakt, Gereformeerde Gemeenten), 5) Evangelisch/Baptist. Per groep wordt aangegeven welke kerken/gemeenten eronder begrepen zijn. 16 personen (2%) hadden een andere kerkelijke achtergrond, en van 13 personen (2%) waren deze gegevens niet bekend.

Tabel 1: Kerkelijke achtergrond

Groep	N	%	Kerken/gemeenten
1. Rooms-Katholiek	104	13	Rooms-Katholieke Kerk
2. Mainstream-Protestant (PKN)	216	27	Protestantse Kerk in Nederland (PKN), behalve zij die zich rekenen tot de stroming van de Gereformeerde Bond
3. Protestant-conservatief (PKN-GB)	175	22	zij die behoren tot de PKN en zich rekenen tot de Gereformeerde Bond
4. Orthodox-Gereformeerd	130	16	Christelijk Gereformeerd, Geref. Vrijgemaakt, Nederlands Gereformeerd, Hersteld Hervormd, Gereformeerde Gemeenten, Ger. Gem. in Nederland, Oud Geref. Gem.
5. Evangelisch/Baptist	150	19	Evangelische gemeenten, Pinkstergemeenten, Baptistengemeenten
6. Anders	16	2	

Factorstructuur en interne consistentie

Om de factorstructuur en interne consistentie van de VGB vast te stellen werd een principale componentenanalyse (PCA) uitgevoerd (met varimaxrotatie, eigenwaarde >1, factorladingen >0.40, communaliteiten >0.40) en werden betrouwbaarheidsanalyses gedaan, waarbij Cronbach's α de ondergrens van betrouwbaarheid weergeeft. Items met extreme 'skewness' werden verwijderd (zoals haat, welke absoluut werd afgewezen door 88% van de respondenten). Er werden ook PCA's uitgevoerd voor de normale en psychiatrische subgroep afzonderlijk, om vast te stellen of de factorstructuur invariant was over beide groepen. Items van de oplossingen voor de totale groep die niet aanwezig waren in de oplossingen voor de normale of de psychiatrische subgroep werden verwijderd. 6 schalen met in totaal 33 items vormden het eindresultaat van de analyses. De dimensie 'gevoelen ten opzichte van God' bestond uit 3 schalen, namelijk positieve gevoelens ten opzichte van God ($\alpha=0.93$), angst ($\alpha=0.94$) en boosheid ($\alpha=0.75$) (verklaarde variantie 66.4%). De dimensie die betrekking had op de waarneming van het handelen van God viel uiteen in ondersteunend handelen ($\alpha=0.94$), heersend/straffend handelen ($\alpha=0.79$) en passiviteit ($\alpha=0.71$) (verklaarde variantie 67.5%). Een PCA over alle items bevestigde de indeling in 2 dimensies en 6 schalen. De schalen en dimensies

bleken onderling (licht) te correleren, waarbij de meest in het oog springende samenhang die tussen angst en boosheid was ($r=0.50^1$). Zie voor een uitgebreidere verantwoording van de statistische analyses en de resultaten daarvan Schaap-Jonker et al., 2008).

Samenhang met religieuze variabelen

Religieuze saillantie, ofwel de mate waarin godsdienstig geloof betekenis heeft voor het individu (Eisinga, Felling, Peters, Scheepers & Schreuder, 1992 p. 24; Jonkers & Van Rheeën, 1999 p. 153) hing nauw samen met positieve gevoelens ten opzichte van God ($r = 0.59$) en de waarneming van Gods handelen als ondersteunend ($r = 0.66$). Het correleerde ook met heersend/straffend handelen ($r = 0.32$), en (omgekeerd) met boosheid ($r = -0.20$) en passiviteit ($r = -0.28$). Naarmate het geloof meer belangrijk is voor mensen, ervaren zij dus meer positieve gevoelens en minder boosheid ten opzichte van God en nemen ze Gods handelen meer als ondersteunend en heersend waar dan als passief. Kerkgang hing eveneens samen met het godsbeeld. Mensen die twee keer per week naar de kerk gaan ervaren meer positieve gevoelens ten opzichte van God ($r = 0.30$) en nemen het handelen van God meer als ondersteunend ($r = 0.40$) en heersend/straffend ($r = 0.45$) waar en minder als passief ($r = -0.31$) dan degenen die minder vaak een kerkdienst bezoeken. Echter, gecontroleerd wordt voor religieuze saillantie verdwijnen alle correlaties tussen kerkgang en godsbeeld, behalve de correlatie van kerkgang met heersend/straffend handelen ($r = 0.31$). Het zou kunnen zijn dat hier sprake is van een causaal verband en dat degenen die twee keer per week een kerkdienst bijwonen – over het algemeen gelovigen die behoren tot de PKN (Geref. Bond), de orthodoxe of (bevindelijk) gereformeerde kerken of gemeenten, en de baptistengemeenten, dit doen omdat ze God zien als heerser of straffer, en niet alleen omdat het geloof belangrijk voor hen is.

Samenhang met demografische variabelen, respondent groep en kerkelijke achtergrond

Multivariate (co)variantieanalyses lieten zien dat er geen verschillen in godsbeeld waren tussen mannen en vrouwen. Er waren wel hoofdeffecten voor leeftijd, respondent groep (normale of psychiatrische subgroep) en kerkelijke denominatie (zie voor de toetsstatistieken en significantieniveau's Schaap-Jonker et al., 2008). Dit betekent dat mensen met een verschillende leeftijd, behorend tot een verschillende subgroep, en verschillende kerkelijke denominatie verschillend scoren op de godsbeeldschalen. Zo blijkt uit vervolganalyses dat ouderen minder angst ($r = -0.32$) en boosheid ($r = -0.27$) ervaren ten opzichte van God en God minder als heerser of straffer ($r = -0.34$) zien dan jongeren. De verschillen tussen de psychiatrische en niet-psychiatrische subgroep en tussen de diverse kerkelijke groepen worden hieronder nader beschreven.

De gemiddelde scores op de VGB-schalen van de totale, normale en psychiatrische groep zijn samengevat in tabel 2. Tevens zijn de gemiddelde itemscores per schaal vermeld. De niet-psychiatrische en de psychiatrische subgroep verschillen significant van elkaar met betrekking tot positieve gevoelens ten opzichte van God, angst, boosheid, en heersend/straffend handelen van God, waarbij de psychiatrische subgroep significant minder positieve gevoelens en meer angst en boosheid ervaart, en Gods handelen meer als heersend/straffend waarneemt dan de niet-psychiatrische subgroep (getoetst met de non-parametrische Kruskal-Wallis test ($p < 0.0001$) en Mann-Whitney test (p ten minste < 0.001). Zie voor toetsstatistieken en effect groottes Schaap-Jonker et al., 2008).

¹ Voor alle gerapporteerde correlaties geldt dat $p < 0.0001$, tenzij anders vermeld.

Tabel 2. Gemiddelde VGB scores voor de totale, normale, en psychiatrische groep

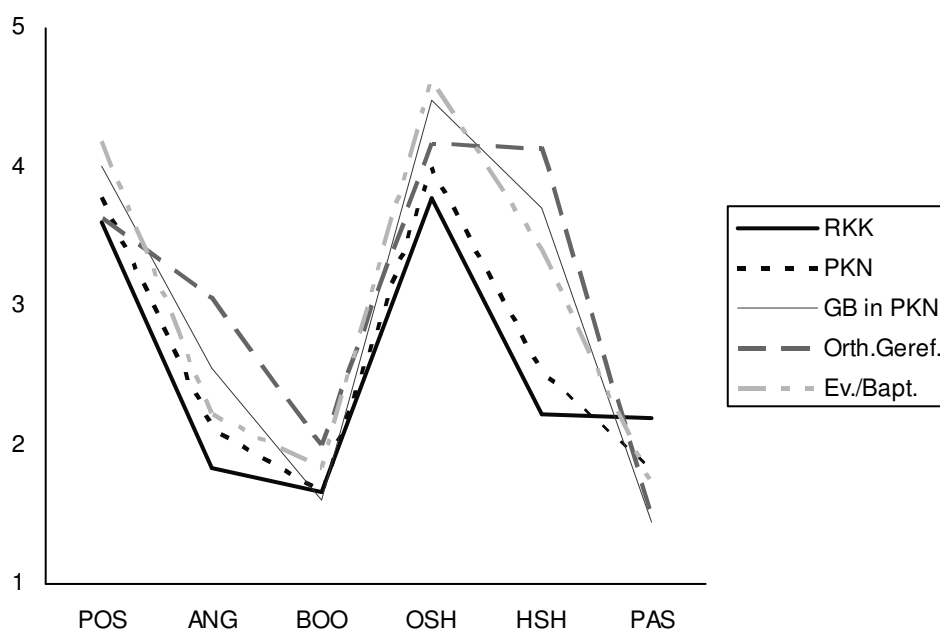
		POS	ANG	BOO	OSH	HSH	PAS
Totale groep (N=778)	<i>M</i>	34.6	11.7	5.2	42.0	12.7	3.5
	<i>SD</i>	7.2	5.1	2.4	8.1	4.5	1.8
	<i>M/aantal items</i>	3.8	2.3	1.7	4.2	3.2	1.8
Normale groep (N=545)	<i>M</i>	34.4	10.5	4.6	42.5	12.2	3.3
	<i>SD</i>	6.8	4.4	1.9	7.8	4.4	1.8
	<i>M/aantal items</i>	3.8	2.1	1.5	4.3	3.1	1.7
Psychiatrische groep (N=240)	<i>M</i>	32.7	14.5	6.7	40.9	13.7	3.7
	<i>SD</i>	7.8	5.7	2.6	8.8	4.4	2.0
	<i>M/aantal items</i>	3.6	2.9	2.2	4.1	3.4	1.9

Kerkelijke denominatie had een significant effect op alle VGB schalen (getoetst met de non-parametrische Kruskal-Wallis test ($p < 0.0001$)). In Tabel 3 worden de verschillende gemiddelde schaalscores weergegeven voor de afzonderlijke kerkelijke groepen, evenals de gemiddelde itemscores per schaal. Figuur 1 (zie volgende pagina) laat de gemiddelde itemscores voor de afzonderlijke denominaties zien. Op deze manier wordt duidelijk welke denominatie gemiddeld het hoogst scoort op een schaal, en welk aspect van het godsbeeld het meest kenmerkend is voor een kerkelijke groep.

Tabel 3. Gemiddelde VGB scores voor de verschillende kerkelijke groepen

		POS	ANG	BOO	OSH	HSH	PAS
RKK	<i>M</i>	32.5	9.2	5.0	37.8	8.9	4.4
	<i>SD</i>	8.3	4.2	2.2	9.6	3.4	2.2
	<i>M/aantal items</i>	3.6	1.8	1.7	3.8	2.2	2.2
PKN	<i>M</i>	33.9	10.6	5.0	40.0	10.1	3.6
	<i>SD</i>	6.7	4.7	2.2	7.9	4.0	1.9
	<i>M/aantal items</i>	3.8	2.1	1.7	4.0	2.5	1.8
Geref. Bond in PKN	<i>M</i>	36.1	12.8	4.8	44.8	14.8	2.9
	<i>SD</i>	5.7	4.8	2.0	5.0	3.4	1.4
	<i>M/aantal items</i>	4.0	2.6	1.6	4.5	3.7	1.5
Orthodox-Geref	<i>M</i>	32.8	15.3	6.0	41.6	16.5	3.0
	<i>SD</i>	7.1	4.7	2.5	7.8	3.0	1.4
	<i>M/aantal items</i>	3.6	3.1	2.0	4.2	4.1	1.5
Evangelisch/Baptist	<i>M</i>	37.6	11.1	5.5	46.2	13.6	3.4
	<i>SD</i>	6.9	5.3	2.6	6.2	3.5	1.9
	<i>M/aantal items</i>	4.2	2.2	1.8	4.6	3.4	1.7

Figuur 1. Gemiddelde VGB scores per kerkelijke denominatie

De verschillen tussen de afzonderlijke kerkelijke groepen zijn getoetst voor de zes schalen (Mann-Whitney tests). Zie voor de resultaten Schaap-Jonker et al., 2008). Over het algemeen werden de grootste effect groottes gevonden met betrekking tot het waarnemen van Gods handelen als heersend/straffend. Orthodox-Gereformeerde respondenten scoorden hierop het hoogst. Zij werden gevolgd door de respondenten die Protestant-conservatief of Evangelisch/Baptist waren, zoals ook zichtbaar wordt in figuur 1. In de totale groep correleerde heersend/straffend handelen met angst ten opzichte van God. Dit was ook het geval voor de Protestant-Conservatieve groep ($r = 0.28$). Echter, deze samenhang was niet aanwezig in de Orthodox-Gereformeerde of Evangelische/Baptist groep. Hierbij was er geen verband tussen de mate waarin laatstgenoemde respondenten zich een kind van God (durven) noemen en de mate waarin zij God als heerser/straffer waarnemen.

Autisme studie

Bij een groep cliënten van een GGz-instelling met een diagnose in het autistische spectrum is onderzoek gedaan naar hun godsbeeld (Schaap-Jonker, Van Schothorst-Van Roekel & Sizoo, 2009a; 2009b). In tabel 4 (zie volgende pagina) worden de gemiddelde (item)scores voor de verschillende groepen weergegeven.

Het godsbeeld van mensen met ASS verschilt op bijna alle aspecten van het godsbeeld van de personen in de niet-klinische normgroep, wat betekent dat mensen met ASS minder positieve en ondersteunende, en meer angstige, boze en heersend/straffende aspecten rapporteren. Wat de waarneming van God als passief betreft zijn er geen significante verschillen.

Vergeleken met de psychiatrische normgroep valt op dat het godsbeeld van mensen met ASS minder positieve gevoelens ten opzichte van God heeft en minder percepties van Gods handelen als ondersteunend. Op andere aspecten zijn er geen significante verschillen (getoetst met de t-toets

Tabel 4. Gemiddelde VGB-scores en -itemscores voor mensen met en zonder ASD

		POS	ANG	BOO	OSH	HSH	PAS
Niet-klinische groep (N=545)	<i>M</i>	34.4	10.5	4.6	42.5	12.2	3.3
	<i>SD</i>	6.8	4.4	1.9	7.8	4.4	1.8
	<i>M/aantal items</i>	3.8	2.1	1.5	4.3	3.1	1.7
Psychiatrische groep (N=240)	<i>M</i>	32.7	14.5	6.7	40.9	13.7	3.7
	<i>SD</i>	7.8	5.7	2.6	8.8	4.4	2.0
	<i>M/aantal items</i>	3.6	2.9	2.2	4.1	3.4	1.9
Autistische groep (N=78)	<i>M</i>	27.2	13.8	6.4	35.2	14.3	3.9
	<i>SD</i>	7.6	5.1	2.7	9.5	3.0	2.2
	<i>M/aantal items</i>	3.0	2.8	2.1	3.9	3.6	2.0

Vet weergegeven gemiddelden bij de niet-klinische en psychiatrische groep duiden op een significant verschil met de autistische groep.

voor onafhankelijke steekproeven ($p < 0.01$). Zie voor toetsstatieken Schaap-Jonker, Van Schothorst-Van Roekel & Sizoo, 2009a; 2009b).

Wat kerkelijke achtergrond betreft behoren de meeste autistische personen tot de Orthodox-Gereformeerden. Daarnaast zijn er ook Protestant-conservatieven, Evangelischen/ Baptisten en mainstream-Protestanten in deze steekproef vertegenwoordigd.

Naarmate autistische trekken sterker aanwezig zijn, neemt de Angst ten opzichte van God toe.

Normgegevens

Op bijna alle schalen was sprake van een scheve verdeling van de scores. Bij de bepaling van de normscores is daarom niet uitgegaan van het rekenkundig gemiddelde, maar van percentielscores. Daarbij is een indeling gemaakt in 9 klassen, wat resulteerde in stanine-scores (standard-nine scores). Score 1 ($\leq 4^{\text{e}}$ percentiel) betekent zeer laag, score 2 ($>4^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 11^{\text{e}}$ percentiel) en score 3 ($>11^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 23^{\text{e}}$ percentiel) laag. Score 4 ($>23^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 40^{\text{e}}$ percentiel) kan laag gemiddeld genoemd worden. Score 5 ($>40^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 60^{\text{e}}$ percentiel) geeft een gemiddelde score weer, terwijl score 6 ($>60^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 77^{\text{e}}$ percentiel) hoog gemiddeld betekent. Een score van 7 ($>77^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 89^{\text{e}}$ percentiel) of 8 ($>89^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 96^{\text{e}}$ percentiel) is hoog, score 9 ($>96^{\text{e}}$ percentiel en $\leq 100^{\text{e}}$ percentiel) is zeer hoog.

Stanine-scores worden berekend door de normtabel te nemen voor de groep waarmee men wil vergelijken en bij de ruwe score (die vermeld staat in de eerste kolom) de bijpassende stanine-score te zoeken. Ruwe scores worden berekend door de antwoorden van alle items per schaal op te tellen met behulp van Tabel 5 (scoringstabel) of de digitale scoringsfile.

Omdat mannen en vrouwen niet significant van elkaar verschilden in deze studie, is er geen aparte normtabel voor mannen en vrouwen opgenomen. Omdat we ervan uitgaan dat de tabellen voor de normale en de psychiatrische subgroep, en voor de afzonderlijke kerkelijke denominaties in de klinische en wetenschappelijke praktijk (veel) meer gebruikt zullen worden dan een tabel voor leeftijd, is laatstgenoemde normtabel niet opgenomen.

Tabel 5. Scoringstabel: items per schaal

POS (9 items)

dankbaarheid
nabijheid
vertrouwen
respect
tevredenheid
geborgenheid
liefde
verbondenheid
genegenheid

OSH (10 items)

geeft mij troost
geeft mij kracht
heeft geduld met mij
laat mij groeien
is betrouwbaar
bevrijdt mij van schuld
beschermt mij
leidt mij
geeft mij zekerheid
staat onvoorwaardelijk voor mij open

ANG (5 items)

angst om afgewezen te worden
angst om niet goed genoeg te zijn
schuld
onzekerheid
angst om gestraft te worden

BOO (3 items)

teleurstelling
boosheid
ontevredenheid

HSH (4 items)

oefent macht uit
bestraft
heerst
zendt mensen naar de hel

PAS (2 items)

laat alles op z'n beloop
laat de mens aan zichzelf over

Tabel 6. Normscores voor de niet-klinische, psychiatrische, autistische en totale groep

	Niet-klinische groep (N = 545)						GGz (N = 240)						Autistische groep (N=78)					
	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa
2						4						4						3
3			4			5			2			5			2			4
4			5		1	6			3		1	6			3		1	5
5		2	6		2	7		1	4		2	6		1	4		1	6
6		3	7		2	8		2	5		2	7		2	5		1	7
7		4	8		3	9		2	5		2	8		2	5		1	7
8		4	9		3	9		3	6		3	9		2	6		1	8
9	1	5	9		4	9	1	3	7		3	9	1	3	7		2	8
10	1	5	9	1	4	9	1	4	8	1	3	9	1	3	7	1	2	9
11	1	5	9	1	4		1	4	8	1	4		1	4	7	1	3	
12	1	6	9	1	5		1	4	9	1	4		2	4	8	1	3	
13	1	6	9	1	5		1	5	9	1	4		2	5	8/9	1	4	
14	1	7	9	1	6		1	5	9	1	5		2	5	9	1	4	
15	1	7	9	1	6		1	5	9	1	5		2	5	9	2	5	
16	1	7		1	7		1	5		1	6		2	6		2	6	
17	1	8		1	7		1	6		1	6		3	6		2	7	
18	1	8		1	8		2	6		1	7		3	6		2	7	
19	1	8		1	8		2	6		1	7		3	7		2	8	
20	1	9		1	9		2	7		1	8/9		3	7		2	8/9	
21	1	9		1			2	7		1			3	7		2		
22	2	9		1			2	7		1			3	8		2		
23	2	9		1			2	7		2			3	8		3		
23	2	9		1			2	8		2			3	8		3		
24	2	9		1			3	8		2			4	8		3		
25	2	9		1			3	9		2			4	9		3		
26	2			2			3			2			4			3		
27	2			2			3			2			4			3		
28	2			2			4			2			5			3		
29	3			2			4			2			5			3		
30	3			2			4			3			5			3		
31	3			2			4			3			6			4		
32	3			2			5			3			6			4		
33	4			2			5			3			6			4		
34	4			2			5			3			7			4		
35	5			3			5			3			7			5		
36	5			3			6			4			7			5		
37	5			3			6			4			8			5		
38	6			3			6			4			8			5		
39	6			4			7			4			8			5		
40	6			4			7			4			9			6		
41	7			4			7			5			9			6		
42	7			4			7			5			9			6		
43	7			5			8			5			9			7		
44	8			5			8			5			9			7		
45	9			5			9			5			9			8/9		
46				6						6						9		
47				6						6						9		
48				6						6						9		
49				6						7						9		
50				7-9						8/9						9		

Tabel 6 (vervolg). Normscores voor de niet-klinische, psychiatrische, autistische en totale groep

	Totaal (niet-klinisch + GGz) (N=778)					
	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa
2						3
3			2			5
4			4		1	6
5		2	5		2	7
6		2	6		2	7
7		3	7		3	8
8		4	7		3	9
9	1	4	8		4	9
10	1	5	8	1	4	9
11	1	5	9	1	4	
12	1	5	9	1	5	
13	1	6	9	1	5	
14	1	6	9	1	5	
15	1	6	9	1	6	
16	1	7		1	6	
17	1	7		1	7	
18	1	7		1	8	
19	1	8		1	8	
20	2	8		1	9	
21	2	8		1		
22	2	8		1		
23	2	9		1		
23	2	9		2		
24	2	9		2		
25	2	9		2		
26	3			2		
27	3			2		
28	3			2		
29	3			2		
30	4			2		
31	4			2		
32	4			2		
33	4			3		
34	5			3		
35	5			3		
36	5			3		
37	6			3		
38	6			4		
39	6			4		
40	6			4		
41	7			4		
42	7			5		
43	7			5		
44	8			5		
45	9			5		
46				6		
47				6		
48				7		
49				8		
50				9		

Tabel 7. Normscores naar kerkelijke denominatie

	Rooms Katholieke Kerk						Mainstream-Protestant (PKN)						Prot-Cons (Geref. Bond in PKN)					
	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa
2						3						4						5
3			4			4			3			5			3			6
4			5		2	5			4		2	6			4		1	7
5		3	5		3	5		2	5		3	7		1	5		1	8
6		4	6		4	6		3	6		3	8		2	6		1	8
7		4	7		4	7		4	7		4	8		3	7		1	9
8		5	8		5	8		4	8		4	9		3	8		1	9
9	1	5	8		5	9	1	5	8		5	9	1	4	9		2	9
10	1	6	9	1	6	9	1	5	9	1	5	9	1	4	9	1	2	9
11	1	6	9	1	6		1	5	9	1	5		1	5	9	1	3	
12	1	7	9	1	7		1	6	9	1	6		1	5	9	1	3	
13	1	7	9	1	7		1	6	9	1	6		1	5	9	1	4	
14	2	7	9	1	8		1	7	9	1	7		1	6	9	1	5	
15	2	8	9	1	8		1	7	9	1	7		1	6	9	1	5	
16	2	8		2	9		1	7		1	8		1	6		1	6	
17	2	8		2	9		1	8		1	8		1	7		1	6	
18	2	9		2	9		1	8		1	9		1	7		1	7	
19	2	9		2	9		2	8		1	9		1	7		1	7	
20	2	9		2	9		2	8		1	9		1	8		1	8/9	
21	2	9		2			2	9		1			1	8		1		
22	3	9		2			2	9		2			1	8		1		
23	3	9		2			2	9		2			1	8		1		
23	3	9		2			2	9		2			1	9		1		
24	3	9		2			2	9		2			1	9		1		
25	3	9		3			2	9		2			1			1		
26	3			3			2			2			1			1		
27	4			3			3			2			2			1		
28	4			3			3			2			2			1		
29	4			3			3			2			2			1		
30	4			3			3			2			3			1		
31	4			3			4			2			3			1		
32	5			4			4			3			3			1		
33	5			4			4			3			4			1		
34	5			4			5			3			4			1		
35	5			4			5			3			5			1		
36	6			4			6			4			5			2		
37	6			5			6			4			5			2		
38	6			5			7			4			6			2		
39	7			5			7			4			6			3		
40	7			5			7			5			6			3		
41	7			6			7			5			7			4		
42	7			6			7			5			7			4		
43	7			6			8			6			7			4		
44	8			6			8			6			8			5		
45	9			6			9			6			9			5		
46				6						7						5		
47				7						7						5		
48				7						7						6		
49				7						8						7		
50				8/9						9						8/9		

Tabel 7 (vervolg). Normscores naar kerkelijke denominatie

	Orthodox-Gereformeerd						Evangelisch/Baptist					
	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa	Po	An	Bo	Os	Hs	Pa
2						5						4
3			2			6			3			5
4			3		1	7			4		1	6
5		1	4		1	8		2	5		1	7
6		1	5		1	8		3	6		1	8
7		2	6		1	9		4	6		2	9
8		2	6		1	9		4	7		2	9
9	1	2	7		1	9	1	5	7		2	9
10	1	3	8	1	1	9	1	5	8	1	3	9
11	1	3	9	1	2		1	5	8	1	3	
12	1	4	9	1	2		1	6	9	1	4	
13	1	4	9	1	3		1	6	9	1	4	
14	1	5	9	1	3		1	6	9	1	5	
15	1	5	9	1	4		1	7	9	1	6	
16	1	5		1	5		1	7		1	6	
17	1	6		1	5		1	7		1	7	
18	2	6		1	6		1	7		1	8	
19	2	7		1	6		1	8		1	9	
20	2	7		1	7-9		1	8		1	9	
21	2	7		1			1	8		1		
22	2	8		1			1	9		1		
23	2	8		1			2	9		1		
23	3	8		1			2	9		1		
24	3	8		1			2	9		1		
25	3	9		1			2	9		1		
26	3			2			2			1		
27	3			2			2			1		
28	3			2			2			1		
29	4			2			3			1		
30	4			2			3			1		
31	4			2			3			1		
32	5			3			3			2		
33	5			3			3			2		
34	5			3			4			2		
35	6			3			4			2		
36	6			3			4			2		
37	6			3			4			2		
38	7			4			5			2		
39	7			4			5			2		
40	7			4			5			3		
41	7			5			5			3		
42	8			5			6			3		
43	8			5			6			3		
44	9			5			7			4		
45	9			6			8/9			4		
46				6						4		
47				6						4		
48				7						5		
49				7						5		
50				8/9						6		

Literatuur

- Eisinga, R., Felling, A., Peters, J., Scheepers, P., & Schreuder, O. (1992). *Religion in Dutch Society 90: documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 1990*. Amsterdam: Steinmetz Archive.
- Janssen, J., Hart, J. de & Gerardts, M. (1994). Images of God in Adolescence. *International Journal for the Psychology of Religion* 4, 105-121.
- Jonkers, J.B.G. & Rheenen, G.C. van (1999). *Godsdienst gemeten: inventarisatie van meetinstrumenten gebruikt in het sociaal-wetenschappelijk en praktisch-theologisch survey-onderzoek naar religie in Nederland*. Kampen: Theologische Universiteit Kampen.
- Lans, J. van der (2001). Empirical Research into the Human Images of God. A Review and some Considerations. In: Ziebertz, H.-G., Schweitzer, F., Häring, H. & Browning, D. (eds.). *The Human Image of God*, 347-360. Leiden: Brill.
- Murken, S. (1998). *Gottesbeziehung und psychische Gesundheit: Die Entwicklung eines Modells und seine empirische Überprüfung*. Münster e.a.: Waxmann.
- Pieper, J.Z.T. & Ven, J. van der (1998). The Inexpressible God: God Images among Students of Dutch Catholic Secondary Schools. *Journal of Empirical Theology* 11, 64-80.
- Rizzuto, A.M. (1979). *The Birth of the Living God*. Chicago: University of Chicago Press.
- Schaap-Jonker, H. (2004). The Varieties of God: Een overzicht van onderzoek naar godsbeelden. *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 58, 124-141.
- Schaap-Jonker, J. (2006). Kennen en gekend worden: een praktisch-theologische beschouwing over godsbeelden. *Theologia Reformata* 49, 29-37.
- Schaap-Jonker, H, Eurelings-Bontekoe, E.H.M., Zock, H. & Jonker, E.R. (2007). The Personal and Normative Image of God: the Role of Religious Culture and Mental Health. *Archive for the Psychology of Religion* 29, 305-318.
- Schaap-Jonker, H, Eurelings-Bontekoe, E.H.M., Zock, H. & Jonker, E.R. (2008). Development and Validation of the Dutch Questionnaire God Image: effects of mental health and religious culture. *Mental Health, Religion & Culture* 11, 501-515.
- Schaap-Jonker, H., Schothorst-Van Roekel, J. van, & Sizoo, B. (2009a). *ASD and God image as core aspect of religiosity*. Manuscript submitted for publication.
- Schaap-Jonker, H., Schothorst-Van Roekel, J. van, & Sizoo, B. (2009b). *Angstige onzekerheid: het godsbeeld in relatie tot autistische trekken en kerkelijke achtergrond*. In voorbereiding.